

SVENSKT NÄRINGSLIV

Kunskapsnation på sluttande plan?

Reformförslag för svensk högre
utbildning och forskning

NOVEMBER 2022

Författare : Emil Görnerup och Ulrika Wallén.

Förord

Sverige har länge varit en ledande utbildnings- och forskningsnation – så länge att detta kommit att bli en del av vår självbild. Andra länder konkurrerar kanske med låga priser och löner. Sverige konkurrerar med kunskap.

Dessvärre har vi inte vårdat denna position på senare år. Högre utbildning och forskning kan tvärtom beskrivas som ett mycket underreformerat område. Och nu börjar konsekvenserna göra sig påmind – andra länder kommer i kapp och springer förbi.

Svenskt Näringsliv vill speciellt rikta uppmärksamheten mot två oroväckande trender:

1. Det har blivit så svårt att rekrytera högutbildad arbetskraft att det påverkar företagens möjligheter att växa.
2. Trots att FoU-investeringarna växer globalt, så har de stagnerat i Sverige.

Dessa två trender hänger delvis ihop. Brist på relevant kompetens är ett viktigt skäl till att internationellt verksamma bolag förlägger sin forskning till andra länder. Det finns också en risk att spetskompetensen söker sig till andra länder med bättre förutsättningar. För att återupprätta Sverige som ledande kunskapsnation behövs åtgärder på bägge områdena.

Och det är bråttom. Den rika världen står inför en massiv omställning, där gammal teknik ska ersättas av moderna, klimatsmarta lösningar. Länder med goda villkor för innovation, utveckling och högteknologisk produktion blir vinnare i den processen. Andra länder blir förlorare.

Att vara en ledande kunskapsnation har sällan varit så viktigt som nu.

Stockholm i november 2022

Emil Görnerup
Forsknings- och innovationspolitisk expert

Ulrika Wallén
Högskolepolitisk expert

Svenskt Näringsliv

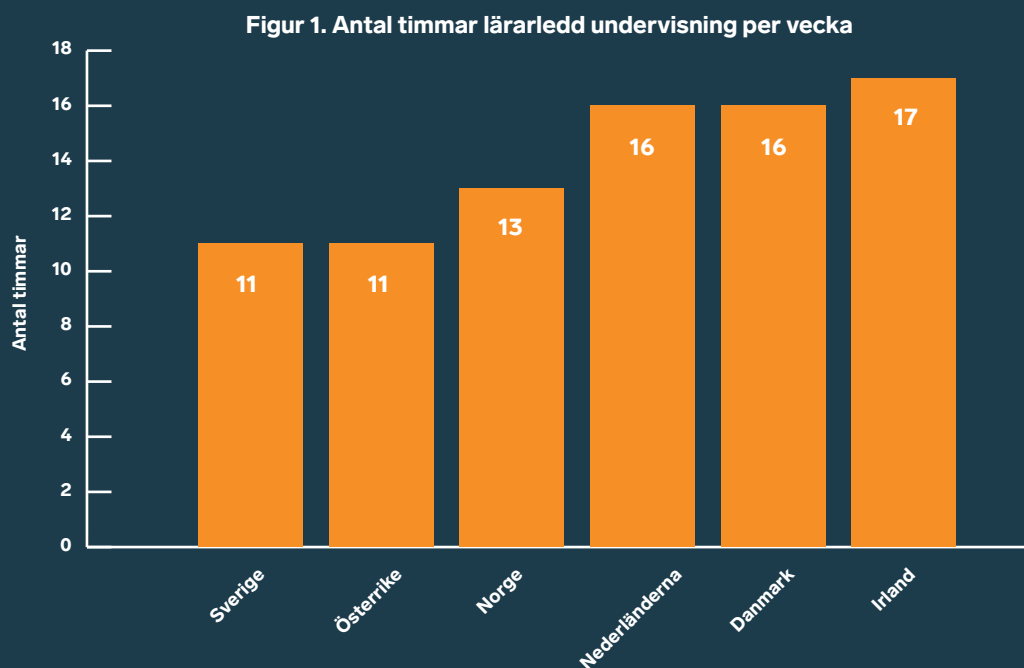

1. Företagen hittar inte rätt kompetens – riskerar att bromsa en positiv samhällsutveckling

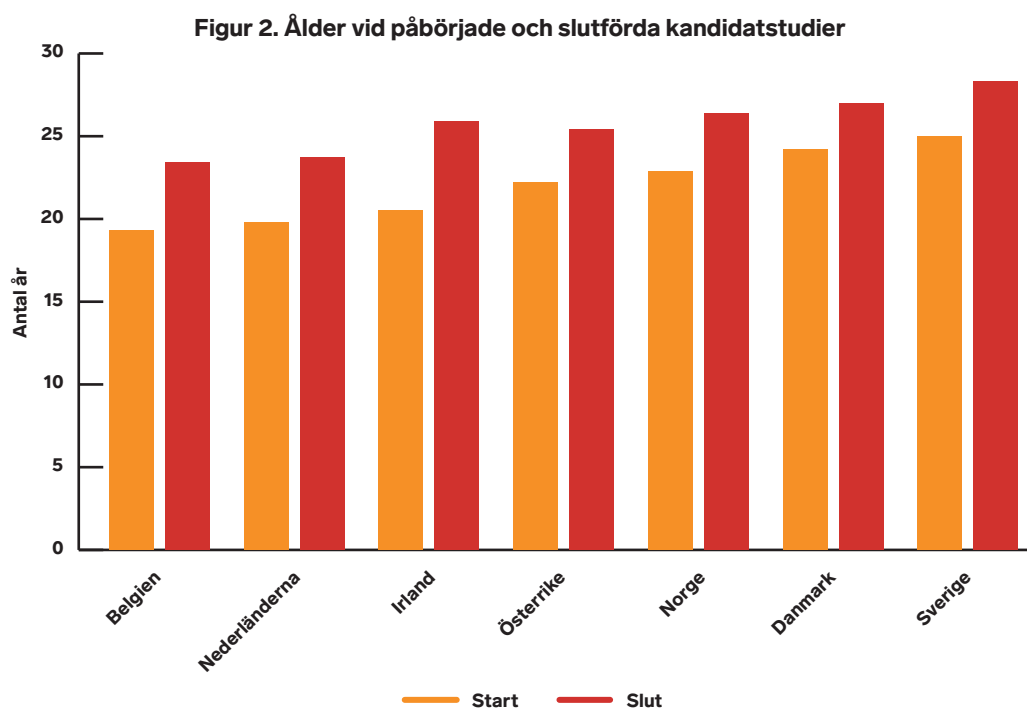
Idag misslyckas tre av tio rekryteringsförsök på den privata arbetsmarknaden. 71 procent av företagen upplever att det är svårt eller mycket svårt att anställa högskoleutbildade. Motsvarande siffra för forskarutbildade är 51 procent. Rekryteringssvårigheterna står i vägen för planerad expansion, tvingar företagen att tacka nej till affärer och påverkar lönsamheten negativt.

Kompetensbristen riskerar också att försinka klimatomställningen. Redan idag ser vi sådana effekter i flera branscher. På längre sikt, fram till 2045, bedömer tre av fyra branscher att rekryteringsproblemen står i vägen för klimatambitionerna. Kompetens inom automatisering, energi, el, hållbar byggnation, processteknik, digitalisering (programmering och AI) och matematik skapar flaskhalsar. Många branscher kommer att i ökad grad konkurrera med varandra om samma kompetens.

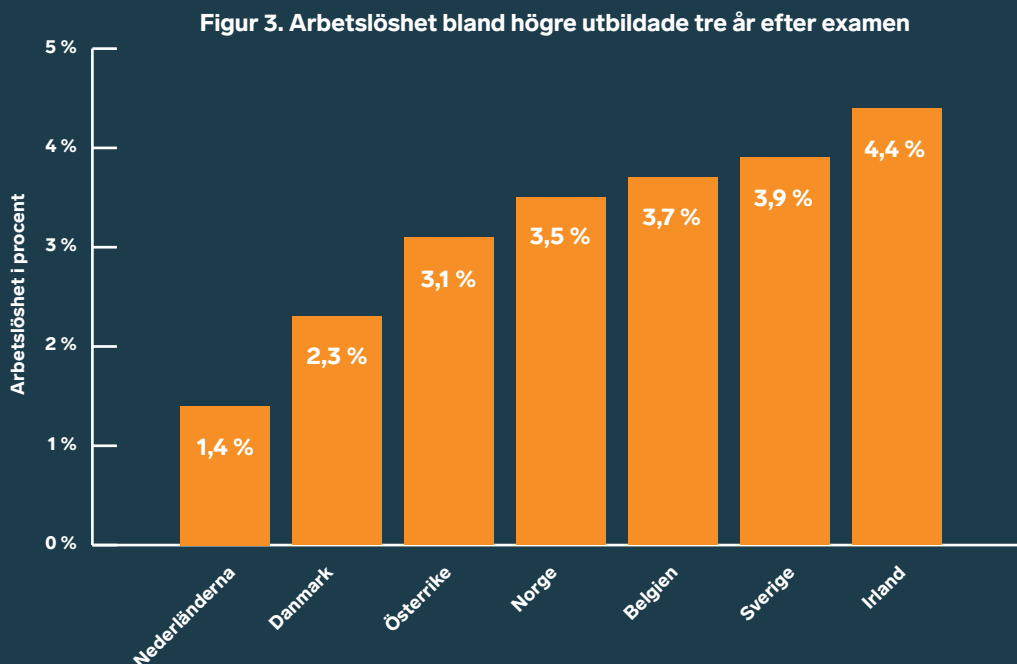
Problemet är inte att för få studerar på högskola. Inte heller verkar högskoleutbildningarna hålla låg kvalitet, även om antalet lärarledda timmar per vecka är relativt lågt i Sverige som framgår av figur 1. Problemet är genomströmningen – och att studenterna ofta läser utbildningar med oklar relevans för arbetsmarknaden.

Bara fyra av tio studenter i Sverige tar examen inom avsatt tid. Genomsnittsåldern för en kandidatexamen är 28 år, vilket är mycket högt med internationella mått mätt. Se figur 2.

Att utbildningarnas relevans ofta brister framgår inte minst av sysselsättningsstatistiken. Arbetslösheten bland akademiker är relativt hög i Sverige – högst bland ett antal jämförbara länder och nästan dubbelt så hög som i Nederländerna. Också tre år efter examen är arbetslösheten hög – näst högst efter Irland, som figur 3 visar.

I Sverige är det studenternas efterfrågan som styr högskolans utbildningsutbud. På systemnivå finns inga möjligheter för näringslivet att påverka utbildningsutbudet eller utbildningsinnehållet (även om enskilda lärosäten har upprättat egna strukturer för att ta hänsyn till företagens behov).

I motsats till de flesta jämförbara länder har Sverige inte genomfört några reformer som syftar till att öka studenternas genomströmning eller till att möta arbetslivets kompetensbehov. Här bör vi snegla på Irland, Nederländerna och Danmark – samtliga exempel på hur man kan uppnå goda sysselsättningseffekter genom sådana reformer. För att stärka den arbetsmarknadsrelevanta kompetensen bland redan yrkesverksamma bör systemet för så kallat livslångt lärande också utvecklas.

Politiska målsättningar

En central inriktning för den högre utbildningen bör vara att utbudet i högskolan understödjer näringslivets kompetensförsörjning genom att arbetsmarknadens behov i högre grad styr utbildningsutbudet. Därtill behövs insatser för att ytterligare stimulera samverkan och utveckling.

- Högskolans dimensionering och bedömning av utbildningsutbudets relevans ska vara bättre anpassat efter näringslivets behov.
- Högskolelandskapet ska bli mer differentierat. Högskolorna ska få förutsättningar och incitament för att kraftsamla kring specifika utbildningsområden och på så vis stärka kvaliteten och relevansen i sektorn.

Reformförslag

Inför krav i högskolelagen

Inför krav i högskolelagen på att utbildning vid universitet och högskolor ska dimensioneras och ha ett relevant innehåll efter både studenternas efterfrågan och arbetsmarknadens behov.

Säkerställ på kort sikt ett kursutbud för livslångt lärande

Innan ett nytt resurstilldelningssystem är inrättat behöver vi på kort sikt öka utbudet av kurser för fortbildning och vidareutbildning för yrkesverksamma inom högskolan, det så kallade livslånga lärandet.

Se över högskolans resurstilldelningssystem

Tillsätt en ny offentlig utredning med uppdrag att reformera högskolans resurstilldelningssystem. Utredningen ska prioritera aspekter såsom digitaliseringens möjligheter, differentiering av den högre utbildningen och insatser för att öka genomströmningen på avsatt tid. Den ska också se över möjligheten till insatser för ökad lärarledd undervisning med syfte att öka genomströmningen. Ett nytt resurstilldelningssystem ska resultera i att livslångt lärande blir ett eget verksamhetsområde för lärosätena, med öronmärkt finansiering och ett anpassat regelverk, för att säkerställa ett utbud för fortbildning och vidareutbildning för yrkesverksamma. Därutöver ska det resultera i en samverkansbonus i syfte att premiera universitet och högskolor som framgångsrikt samverkar med samhället, arbetslivet och näringslivet kring utbildning och därigenom åstadkommer en bättre matchning mellan utbud och efterfrågan av kompetens.

Basera samverkansbonusen på tre principer:

1. Planering och utveckling av utbildning. Här inkluderas dimensionering, kvalitet, relevans (innehåll) och format.
2. Genomförande av utbildning. Arbetslivsanknytning i olika former ska gå som en röd tråd genom hela utbildningen.
3. Åtgärder efter avslutad utbildning. Etableringen på arbetsmarknaden ska ta hänsyn till studenternas anställningsbarhet och etableringsgrad.

Skapa en oberoende analysfunktion

Skapa en oberoende analysfunktion som gör analyser och prognoser avseende arbetsmarknadens behov av utbildade inom olika utbildningsformer och med olika inriktningar, inklusive behoven av livslångt lärande. Samordningen behöver omfatta såväl nationell som regional nivå. Analysfunktionen ska utgöra grunden för en relevant dimensionering av utbildningar på kort och lång sikt.

Skapa incitament för validering

Skapa incitament för lärosätena att arbeta med validering av yrkesverksammas kunskap från såväl arbetsliv som tidigare utbildningar, för att möjliggöra effektivare vidareutbildning och karriärbyte.

Säkerställ spetsutbildningar

Ge särskilt ekonomiskt stöd till lärosäten för att säkerställa att spetsutbildningar som efterfrågas av hela näringslivets branscher och områden – men som har få sökande – kan genomföras.

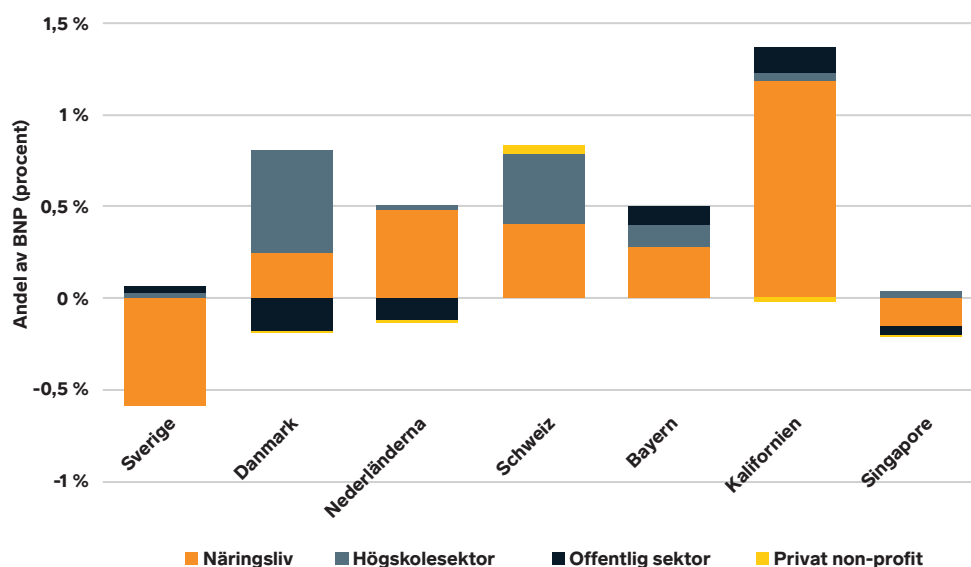

2. Sveriges FoU-intensitet har sjunkit över tid – andra länder springer om

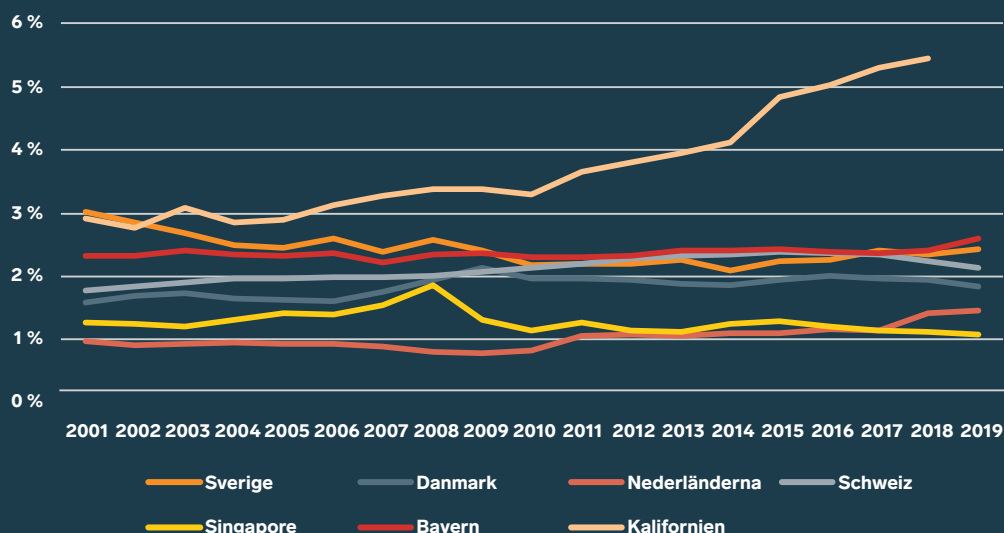
Under de senaste tio åren har de globala FoU-investeringarna fördubblats. Sveriges FoU-försprång – jämfört med OECD-genomsnittet – har halverats under samma tid. När andra växlar upp, växlar alltså Sverige ner.

Sedan 2001 har FoU-investeringarna i vårt land minskat med 0,5 procent av BNP. Det motsvarar 25 miljarder kronor om året i förlorade kunskapsinvesteringar. Framför allt är det företagens FoU-intensitet som har sjunkit; se figur 4. Sverige har under de senaste 20 åren haft en betydande minskning jämfört med andra länder; se figur 5.

Figur 4. Utvecklingen av FoU-investeringar, som andel av BNP, inom olika sektorer 2001–2019

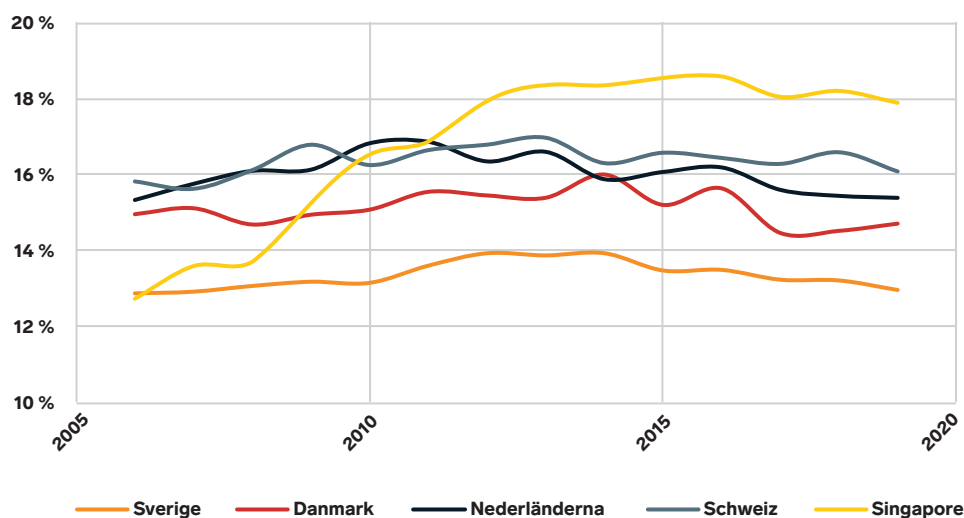

Figur 5. FoU-investeringar, som andel av BNP, utförda av näringslivet, år 2001–2019

Sveriges statliga FoU-budget låg på närmare 39 miljarder kronor år 2020 – ett mycket stort åtagande. Men trots höga anslag tillhör inte Sverige längre de länder som producerar den allra bästa forskningen, vilket visas i figur 6.

Figur 6. Andel högciterad forskning, år 2006–2019

Många företag upplever att de statliga forskningssatsningarna brister i relevans. I en nyligen presenterad undersökning från Svenskt Näringsliv uppger fyra av tio företag att den högre utbildningen och forskningen på svenska universitet och högskolor inte är relevant för deras företag. En dryg tredjedel av företagen anser att lärosätenas förmåga att ställa om mot nya, för företagen ofta centrala områden, är dålig eller mycket dålig. Det är ett kraftigt underbetyg.

Svensk forskningspolitik präglas av bredd framför spets. Alla lärosäten ska ha samma förutsättningar, oavsett inriktning och storlek. Oviljan att premiera ett lärosäte eller en inriktning gör det svårt att prioritera och motverkar excellens. Länder med en excellensdriven forskningspolitik, där också näringslivets behov är styrande för anslagen, har betydligt lättare att locka till sig företagens FoU-investeringar.

Politiska målsättningar

För att minska ryckigheten och öka långsiktigheten i forskningspolitiken bör tydliga politiska mål sättas upp i bred politisk överenskommelse över olika politikområden. Ett mål om att forskningsinvesteringarna i Sverige ska öka med minst 1 procent av BNP har ett mycket starkt stöd i näringslivet. Åtta av tio företag är mycket positiva. För att klara kunskaps- och kompetensförsörjningen krävs behovsmotiverad forskning i samverkan. Näringslivets styrkeområden måste på ett tydligt sätt återspeglas i forskningspolitiken. Ambitiösa politiska mål skickar ett viktigt signalvärde som direkt påverkar företagens investeringsvilja. Forskningspropositionerna kan då ses som en justering av politiken mot det långsiktiga målet, snarare än ett omtag vart fjärde år med en ny inriktning. Svenskt Näringsliv föreslår tre mål på tio års sikt:

- Ökade FoU-investeringar till motsvarande 1 procent av BNP, där två tredjedelar av ökningen ska ske i näringslivet.
- Tydlig återspeglning av det svenska näringslivets styrkeområden i forskningspolitiken.
- Ökad andel högciterade artiklar till i nivå med länder som presterar på topp, som Danmark, Nederländerna och Schweiz.

Reformförslag

Inför en innovationspremie i forskningsfinansieringen

Fördelningen av basanslagen för forskning mellan lärosätena sker idag till stor del på historiska grunder och indexeras upp år efter år. Avsaknaden av konkurrensutsatt resursfördelning motverkar drivkrafter för profilering, näringslivsrelevans och forskningsexcellens.

Svenskt Näringsliv föreslår att 25 procent av basanslaget omfördelas vart fjärde år. Omfördelningen bör ske mot både kvantitativa och kvalitativa indikatorer på forskningskvalitet och nyttiggörande av forskningsresultat, inklusive forskningssamverkan med näringslivet.

Större andel strategiska forskningsatsningar

Långsiktiga satsningar på strategiskt viktiga forskningsområden, behovsmotiverad forskning och samverkansprogram – där Sverige har ett starkt och kunskapsintensivt näringsliv – är viktiga. Både för att behålla Sveriges attraktionskraft som forskningsnation och för att klara näringslivets kunskaps- och kompetensförsörjning. Den nya omgången strategiska innovationsprogram måste tydligt utgå från näringslivets behov och problemformuleringar, för att vara relevanta och säkerställa hög avkastning.

Växla upp resursfördelningsmodellen för lärosätesprofilering rejält

Forskningsfinansiärerna Formas, Forte, Vetenskapsrådet och Vinnova har på uppdrag av regeringen tagit fram ett förslag till modell för kvalitetsbaserad resursfördelning av ökade anslag till universitet och högskolor, för forskning och utbildning på forskarnivå. Som bakgrund till uppdraget ligger regeringens långsiktiga forskningspolitiska mål om att ”Sverige ska vara ett av världens främsta forsknings- och innovationsländer”.

Svenskt Näringsliv vill se en implementering av modellen enligt forskningsfinansiärernas förslag, med tillägget att omfördelningen bör omfatta minst 10 procent av basanslaget för forskning och forskarutbildning.

Verka för etablering av ett nytt toppuniversitet i Sverige

Ett nytt internationellt toppuniversitet skulle vitalisera hela universitetssektorn i Sverige och sätta en tydlig kvalitetsstämpel på Sverige som forskningsnation. Det skulle också bidra till mer spetsforskning och högre utbildning av högsta kvalitet, något som starkt efterfrågas av näringslivet. Det finns flera goda exempel. I New York utlystes exempelvis en tävling 2011 om att etablera ett state-of-the-art-campus för tillämpad forskning. Vinnaren blev det israeliska universitetet Technion tillsammans med Cornell University. Förutom fastigheten på Roosevelt Island fick konsortiet även ett bidrag på 100 miljoner dollar för infrastruktur.

